

Етика

Појам етика настао је од грчке речи *ethos*, која значи: навика, обичај. Реч морал потиче од латинске речи *mos* која значи: обичај, док реч *moralis* значи: у складу са обичајем, морално. Предмет етике је људски етос, тј. морална пракса. Етичка врлина настаје навиком, од које потиче и само њено име, настало малом изменом речи навика.

Навика која се изграђује кроз време је оно што уобличава човеково морално понашање. По Хераклиту, етос је божанска сила која се изграђује унутар човека. Човеков етос се обликује из његовог односа са богом. Физички и морални поредак још увек нису били оштро одвојени. *Hybris*, охолост је огрешење о морални поредак универзума. Свакога ко прекорачи границу, односно меру, неизбежно чека казна.

Основни етички принцип у древном хеленском свету била је "врлина" (*arete*). У почетку врлина није имала етичко значење, већ је изражавала одређену позитивну особину било човека, било животиње и ствари. *Arete* једне функције и улоге веома се разликовала од друге. *Arete* краља лежи у способности командовања, ратника у храбрости, супруге у верности итд. Етички садржај појму врлине први је дао Теогнид, доводећи је у везу са праведношћу. *Arete* више не означава својства помоћу којих се може успешно обављати нека функција, већ извесна људска својства која се могу потпуно одвојити од њихове друштвене функције, која су карактеристична за њихово биће.

Суочен са софистичким не само сазнајним него и моралним релативизмом, Сократ поистовећује врлину са знањем. Он је сматрао да, будући да свако тежи по природи оном што је добро за њега, када неко греша он заправо греша из незнања, мислећи погрешно да му такво понашање доноси добро.¹ Аристотел је сматрао да Сократ исувише рационализује морално поступање, превиђајући значај вољног момента, који није искључиво рационалан. Иако Сократ исправно тврди да не постоје врлине без мудрости, по Аристотелу он греша јер сматра да су све врлине мудрост. Аристотел, свестан чињенице да човек понекад лаже иако зна да не треба да лаже, указује да човек треба да натера себе да поступа морално. Етика је по Аристотелу практичка филозофија. Њен циљ није да се само теоријски упознамо са врлинама, него пре свега да постанемо особе које красе врлине. Етика се учи пре свега животном

¹ На евентуалну примедбу да неки политичар не греша из незнања, већ да итекако зна да се понаша неморално, тј. да свесно лаже, манипулише, крши Устав, подложен је корупцији, прању пара, издаји националних интереса и сл, Сократ би одговорио да се не ради о истинском знању, будући да дотични политичар не зна да тиме штети својој души, да га чека онострана казна.

праксом, навиком. Етичку врлину одликује златна средина, поступање које се клони крајности.²

За Платона врлина је здравље душе, тј. добро и нормално стање душе. Следећи Сократа, он истиче четири кардиналне врлине: мудрост, храброст, умереност и правичност. И за Сократа и за Платона важи правило да је боље трпети неправду него је чинити. Платон истиче: "Боље је трпети муке на точку него душу оптеретити кривицом злодела." Свака човекова делатност тежи неком циљу. Коначни, крајњи циљ даје значење, смисао привременим циљевима. Крајњи циљ је поистовећивање са највишим добром – блаженство.

Када говоримо о моралу ваља истаћи да морално понашање подразумева поштовање моралног закона. Оно по чему се морал разликује од права је што се огрешење о закон у праву третира као пуки правни прекршај (који није кажњив уколико се не открије или ако застари), док се у моралу ради о моралном преступу, који често прати осећање гриже савести. У религији се преступ божанског закона именује као грех, а свест о греху изазива још интензивнију грижу савести, која грешника подстиче на покајање. Што се тиче порекла савести, у религији се она тумачи као унутрашњи божански глас у нама, односно као глас анђела чувара.³

Постоје различите врсте етика. Поменули смо већ етику врлине, у којој је нагласак на уобличавању врлине у човеку, односно на изградњи моралног карактера. Такав човек ће се понашати морално напосто зато што је његова природа врлинска, зато што његово морално понашање следи из његовог врлинског карактера.

Еудајмонистичке етике су оне у којима је нагласак на еудајмонизму, тј. блаженству. Сврха наших поступака је да допринесу нашем блаженству. Неки блаженство схватају у оностраном смислу, као миран, неметежан живот, без гриже савести. Други пак блаженство схватају имајући у виду онострано пребивање у рају, те би наши поступци били процењивани сходно томе да ли нам прибављају духовни капитал којим ћемо заслужити рајско стање.

За перфекционизам наш животни циљ јесте савршенство, те се наши поступци процењују сходно томе да ли доприносе или не усавшавању нашег бића.

² Храброст је средина у односу на крајности кукавичлука и луде смелости, рационално располагање новцем је средина између цицијашлука и расипања новца.

³ Ничеово тумачење порекла савести слично је Фројдом поистовећивању савести са над-ја. „Садржај наше савести представља све оно што су особе, које смо ми поштовали или којих смо се бојали, у годинама детињства од нас безразложно и редовно *захтевале*. Вера у ауторитет је извор савести: то дакле није глас Бога у унутрашњости човека, већ глас појединих људи у човеку.“

У деонтолошкој етици нагласак је на нашој дужности. Сама грчка *deon* реч значи дужност. Ова етика се назива и етика требања. Кантова етика је типичан пример деонтолошке етике. Кант одбацује све оне мотиве који нас покрећу на деловање, као што су рецимо наклоност, сажаљење или алтруизам, као псеудоморалне. Једино аутентично морално поступање је оно које следи из поштовања дужности. "Чинити добро где се може јесте дужност." Славећи узвишено велико име дужности, Кант тврди да пред моралним законом све наклоности морају да занеме. Критеријум нашег понашања јесте наша морална настројеност, наша намера да вршимо своју дужност, да поштујемо морални закон, јер је то оно што зависи од нас, док резултати нашег поступања не зависе само од нас, па су самим тим неизвесни.

Кант тврди да исти морални закон важи за сва умна бића. Док бестелесна умна бића имају свету вољу, људска воља је чулна, те стога за њу морални закон мора бити формулисан у облику категоричког императива. Ево две формулације категоричког императива. Прва је чисто формална и гласи: "Делуј тако да можеш хтети да максима твоје воље важи као принцип општег законодавства." Уколико сам у дилеми да ли је поступак који намеравам да учиним моралан, једноставан начин да то проверим је да испитам да ли максима моје воље (субјективно правило понашања које важи само за мене) може бити уопштена, тако да постане општи закон за све људе. Уколико не може, мој поступак би био неморалан.⁴ Друга формулација категоричког императива је садржајнија. Она гласи: "Делај тако да човечаност како у себи тако и другима увек узимаш и као циљ а никада само као средство."

Кантова етика је аутономна, за разлику од оних које он именује као хетерономне. Сама реч аутономија значи самозаконодавство, те аутономна етика подразумева да ми сами себи, као умна а не као чула бића, прописујемо морални закон. Хетерономна етика је она у којој нам нека друга инстанца прописује морални закон, а ми му се само покорavamo.

Кант разликује морално и легално деловање. Деланје је легално уколико је у складу са законом, док је морално деловање само оно које је мотивисано поштовањем моралног закона. Ако бисмо покушали да одговоримо на питање да ли се трговац који не вара своје муштерије понаша морално, морали бисмо да се уздржимо од одговора,

⁴ Рецимо да сам у новчаној оскудици и обраћам се неком за позајмицу, уз обећање да ћу му новац сутра вратити, а знам да не могу. Да ли је моје лажно обећање морално? Одговор ћу добити тако што ћу испитати шта би било када би то моје субјективно правило понашања постало општи закон, када би било правило кога би се придржавали сви људи. Не само што би нестало поверења међу људима него чак не бих могао ни да преварим особу од које тражим позајмицу, јер ми не би веровала.

јер не знамо који су његови мотиви за такво понашање. Уколико он то чини зато што се плаши инспекције, или жели да дође на добар глас па да има већи промет и зараду, или пак само жели да ужива у сујетном мишљењу о самом себи као поштену човеку, тако понашање би било само легално али не и морално, зато што није покренуто искључиво моралним законом. Кант сматра да чак ни трговац не може бити сигуран да ли се понаша само легално или и морално зато што му, упркос томе што свесно делује из поштовања моралног закона, ипак могу промаћи несвесни мотиви који га покрећу. Човек дакле зна какво је понашање морално, али не може бити сигуран да ли се он сам понаша морално.

У утилитаристичкој етици нагласак је на корисности нашег поступања, и то не само за нас него за заједницу. Заступници утилитаристичког становишта сматрају да неки поступак треба етички процењивати не сходно нечијим намерама него сходно последицама које следе из тог поступка, дакле не према нечијим мотивима него по томе да ли он доприноси општем благостању. Будући да је човекова природа тако устројена да свако од нас тежи да избегне патњу и бол, а оствари задовољство и срећу, човек сматра да је добро оно што му доноси задовољство а зло оно што му причињава бол и патњу. Свестан да сва задовољства нису подједнако вредна, Бентам је као критеријуме за мерење вредности неког задовољства навео: интензитет, трајање, извесност или неизвесност, близину или удаљеност, плодност, чистоту и обим. Мил је направио и разлику у квалитету задовољстава, те би рецимо духовно задовољство били вредније од чулног. Утилитаристички принцип моралног просуђивања гласи: највећа срећа највећег могућег броја људи. Утилитаристи прибегавају тзв. етичком прорачуну да би проценили моралну исправност неког поступка. Иако такав прорачун није лак, појаснимо на једном примеру како би он изгледао. Рецимо, професор утилитариста је у моралној дилеми да ли да прогледа кроз прсте студенту који није у довољној мери савладао градиво, али чуо је да овај има психичких и материјалних проблема, и да би му много значило да положи испита. Нема сумње да би радост тог студента због положеног испита била велика, али и да би код оних који нису положили испит такав професоров чин произвео осећање незадовољства због "учињене неправде", тј. због неравноправног третмана истог нивоа (не)знања. Шта да учини у датом случају професор утилитариста?⁵ Ако би рецимо радост студента који је незаслужено положио

⁵ Јасно је шта би учинио професор кантовац. Он ни по коју цену не би дозволио да студент који не зна положи, јер се такав његов чин не може уопштити да важи за све професоре, на свим предметима. Он не

испит износила сто јединица, а појединачна незадовољства студената који нису положили испит пет, седам или десет јединица, онда би се као морално исправан поступак третирао случај када је збир незадовољстава мањи од сто јединица, а морално неисправан ако је већи од сто јединица.

Временом је дошло до проширивања традиционалне етике, што се види на примеру еколошке етике, као и до њеног диференцирања на специфичне области. Данас се тако говори о медицинској, пословној, спортској, медијској етици итд. Иако на све стране слушамо о различитим врстама етика, у пракси се људи најчешће понашају неупоредиво мање морално него раније, док су се држали Божијих заповести и обичајних норми. Савремена (не)морална пракса показује да су хуманистичке норме неупоредиво мање делотворне од бриге за судбину сопствене душе.

Еколошка етика ступа на теоријску сцену услед растућих еколошких проблема. У њој се статус људског достојанства проширује на поштовање достојанства најпре животиња (анимоетика), па биљака (биоетика), екосистема, и на крају планете Земље. Као исходиште еколошке етике послужило је Бенетов став да статус моралног субјекта припада не само оном ко поседује високоразвијену свест него и ономе ко може да пати, а очито је да животиње пате када су кињене. Нешто касније увидело се да и биљке доживљавају неку врсту стреса када се повређују, а неки претпостављају да је и планета Земља живо биће, те онда и она пати због свега онога што јој људи причињавају. Антропоцентричко становиште у еколошкој етици постепено се напушта, тако да брига за екологију више није подстакнута првенствено људским интересом за здраву животну средину, већ интересом природе као такве, односно самих биљака, животиња, екосистема. У дубинској етици, за разлику од тзв. површинске, антропоцентричне еколошке етике, више не постоји хијерархија између врста. Ма како нам то чудно звучало, идеолози дубинске екологије сматрају да људски живот није вреднији од животињског. По њима, исто је убити човека и змију.⁶ Такав њихов став

би дозволио да се у својим одлукама руководи било чиме осим дужношћу поштовања моралног закона, формулисаног у форми категоричког императива.

⁶ Иако су теоретичари дубинске етике упориште за своје филозофско становиште нашли у далекоисточним учењима која су наглашавала значај ненасилног односа према целокупној творевини (*ahimsa*), њима ни на памет не би пала идеја да је људски живот подједнако вредан као и живот било ког другог створа. Будући да су неговали концепцију еволутивног развоја душе од крајње несвесног облика постојања минерала до просветљеног облика постојања, који је достижан само у људском телу, никако не би могли да се сложе да су сви облици постојања равноправни. По њима, били су потребни милиони година и непрегледно мноштво инкарнација да неко доспе до људског облика, а пошто и богови, уколико желе да буду просветљени, морају напустити своје божанско стање и оваплотити се у људском телу, велики је кармички преступ лишити живота другог човека, односно протраћити властити људски облик постојања.

постепено је довео до ужасне консеквенце да је заступницима дубинске етике човек постао паразит природе, па природу треба спасавати од штеточина тако што ће се људска популација смањити на "златну милијарду", број подношљив за њено функционисање.

Развој науке и технике наметнуо је неке етичке проблеме којима се људи раније нису бавили.⁷ Данас смо суочени не само са проблемом клонирања него и са проблемом трансплатације људских органа. Поставило се питање када се човек може третирати као мртав. Због неопходности да се људски органи узимају са живе особе, редефинисана је дефиниција смрти. Тзв. мождана постала је критеријум смрти, тако да се органи ваде са још увек живе особе - особе која још увек дише, чак се и покреће.⁸ Доносе се закони по којима човек више није власник свога тела. Док се богати пацијенти држе на апаратима, те се дешава да се из коме пробуде и после деценије, за оне сиромашније не само што се искључују таква могућност, него се, поготово за старије и болесније особе промивише идеја добровољне еутаназије. Иако се све то увија у етичке обланде - да свако има право да располаже својим животом, у пракси су честе злоупотребе. Особама које у тренутку кризе, због болова или слабљења воље за живот, потпишу пристанак на еутаназију, више се не нуди могућност да од ње одустану. Оне се напросто, из економских разлога, усмрћују.

Какав став према неком етичком проблему заступа деонтолошка и утилитаристичка етика можемо размотрити на примеру абортуса. Иако сам Кант није разматрао проблем абортуса, на основу његове деонтолошке етике могли бисмо са великом вероватноћом закључити какав би став заузео. Као што је познато, велики кенигзбершки мислилац тврди да људска личност, за разлику од животиња, биљака и предмета, не сме бити третирана као пуко средство. Она је сврха по себи и има бесконачну вредност, те се чак ни Бог према њој не сме односити као према пуком средств.⁹ Али да ли је и фетус, односно ембрион личност? Здраворазумски посматрано, чини се да је ембрион нешто мање од рођеног детата, али да несумњиво у себи има нешто људско, у најмању руку потенцијал да се развије у одраслог човека. Ако би

⁷ Одавно је, секуларизовањем религије, на делу раздавајање стручног знања од моралног става. Научници су најалост спремни да служе интересима моћи. Тзв. струка спремна је без много устручавања да изневери истину зарад материјалне користи. Заборавило се на Фихтеово одређење учењака - да је то особа која не само што поседује много стручног знања него и која је најморалнија у свом времену. Уместо да буду "свештеници истине", да свој позив доживљавају као служење истини и правди, многи научници без гриже савести издају свој позив.

⁸ Један од тужних феномена нашег времена је трговина људским органима.

⁹ У поретку сврха човек је „сврха сама по себи“, те га „нико никада (чак ни Бог) не сме употребити само као средство“.

занемаривање тог потенцијала код рођене деце било за осуду, зашто то не би било и у случају људског фетуса, односно ембриона? Но као што нерођено дете не сме бити третирано као пуко средство, тако то не сме бити ни мајка у односу на њега. Уколико би мајчин живот био угрожен трудноћом, она би имала морално права на абортус, јер би иначе била сведена на пуко средство у односу на нерођено дете, које је сврха по себи. Уколико се присетимо чувеног Кантовог примера да човек, наставши се у мору после бродолома, има права да се избори за даску која плута, тако што ће одгурнути другог бродоломника и присвојити је¹⁰, могли бисмо закључити да и мајка има слично право на самоодржање. Склони смо да верујемо да би Кант абортус допуштао ако је мајчин живот угрожен, али не и ако се она на тај чин одлучи из неких других побуда, нпр. због каријере, путовања и сл.

У прилог абортуса неки се позвају на утилитаристички критеријум највеће могуће среће највећег могућег броја људи, односно, у еколошкој верзији, највеће могуће среће највећег могућег броја ентитета. Иако није лако извршити етички прорачун различитих врста задовољстава, уколико бисмо успели да „моралном математиком“ одмеримо да ли неки поступак производи више задовољства или патње, могли бисмо, бар тако верују утилитаристи, с великом вероватноћом донети исправан морални суд. Покушајмо из утилитаристичке перспективе, на једном примеру, проценити да ли је абортус морално оправдан. Рецимо да је малолетна девојка затруднела, што је за њу и њено окружење велики шок. Она као и њен младић још увек иду у средњу школу, њихови родитељи су сиромашни, живе у средини која осуђује предбрачне сексуалне односе. Рођањем детета она би била онемогућена да настави школовање, младић би морао да се запосли, њихова потенцијална каријера би била доведена у питање, родитељи и сродници би тешко поднели срамоту. Шта да чине у тако тешкој ситуацији? Некоме се може учинити да би абортус био дозвољен, јер би, из сужене утилитаристичке перспективе, смрт фетуса био мање зло од збирних мањих патњи мноштва људи који би били погођени рођењем нежељеног детета. Став да је абортус допустив „зато што има потенцијал да створи ’општу срећу’“, веома је опасан,

¹⁰ За кенигзбершког филозофа, такав поступак није ни за похвалу ни за осуду. По Канту, „дело насилног самоодржања не треба ... оценити као *непорочно* (inculpabile), него само као *некажњиво* (impunibile)“. Међутим, слаби и потлачени, и сами жељни моћи, а без снаге да је отворено испоље, прибегавају стратегији да удружени, захваљујући својој бројности и организованости, наметну своје вредности људима јаке воље. Уколико јаке личности усвоје моралне норме људи ропске природе, савест ће их присиљавати да спутавају своје ратничке инстинкте, те ће самим тим људи слабе воље бити безбедни. Ниче тврди да се управо то одиграло током историје, да је морал стада однео превагу над отменим моралом захваљујући тријумфу јудеохришћанског погледа на свет.

јер бисмо исту ту логику могли применити и у другим случајевима, дајући право друштву да, зарад тобожњег општег добра, уништава оне који му представљају непотребан терет, оне који из било ког разлога наводно не заслужују да живе. Чак и они који се не осећају хришћанима морали би да се запитају да ли су сагласни са промовисањем еугенике, да ли заиста мисле да је исправно лишити живота тешко ментално ретардиране особе, као и неизлечиве психијатријске болеснике, само зато што исувише коштају друштво.¹¹

Што се тиче наведеног примера, ваља истаћи да се такав утилитаристички „етички прорачун“ руководи само проценом краткорочних али не и дугорочних последица. Вероватно би сви укућани након абортуса нежељеног детета осетили извесно олакшање, чак можда и радост због отклањања „непотребних проблема“, али не смемо губити из вида и евентуалне дугорочне негативне последице, поготово ако случај не посматрамо само из медицинске него и из религијске перспективе. Мада се о томе веома мало говори, жене које се одлучују за абортус често су изложене озбиљним здравственим и психолошким проблемима. Уколико изостане покајање, поготово су тешке оностране последице, не само за мајку него за све који су били укључени у абортус.

У религиозној етици нагласак је на поштовању Божијих заповести. Ако бисмо упоредили високоразвијене форме религије, уочили бисмо да су те заповести веома сличне. До тзв. златног правила: "Не чини другоме оно што не би желео да теби чине", дошле су независно једна од друге различите духовне традиције. Развој религија одигравао се у складу са развојем нивоа људске свести. Док су некада људи огрешење о божанске заповести и божански поредак схватили као спољашње преступе који се могу изгладити на спољашњи начин - приношењем жртви, којима се исплаћује енергетски дуг за уравнотежење нарушеног космичког моралног поретка, својеврсна револуција у религијама одиграла се онда када се људи увидели штетност грешног поступања по њихову душу - да се грех може изгладити само истинским покајањем.

¹¹ Но шта је са нерођеном децом која не само што су нежељена него ће бити рођена са тешким хендикепом? Неки сматрају да их управо абортус лишава будућих патњи, те је у њиховом интересу да не буду рођена. Будући да ће у њиховом животу квантитет и интензитет патње бити већи од ретких задовољства, чак и ако не бисмо у етички прорачун урачунали патњу њихових родитеља, наводно је најбоље решење за све, па и њих, онемогућити им такав јадан живот. Али пустимо ипак хендикепиране да сами кажу шта мисле о сопственом животу. Једногласан одговор пацијената који болују од спиналне бифиде на питање „да ли су због хендикепа њихови животи бесмислени и да ли им је требало допустити да умру након што су се родили“ био је да је питање смешно, да сви они, наравно, желе да живе. Пример Ника Вујичића показује да и хендикепирана особа може да живи пуним плућима.

Стари завет је био веома строг. Да грех не би захватио заједницу, предвиђене су смртне казне за прељубу, хуљење, хомосексуалност, непоштовање родитеља, верских празника итд. Циљ је био искоренити зло из заједнице, како је грех не би разјео, услед чега би она пропала. Нови завет је неупоредиво блажи, бар што се тиче казни, јер има за циљ не да искорени грешнике него да их преобрази. Хришћанска етика пред појединца ставља неупоредиво теже духовне захтеве. За разлику од старозаветног правила "око за око, зуб за зуб", она оштећеног позива да опрости, штавише да окрене други образ. Хришћанска етика мотивисана је љубављу према Богу и према ближњем. Од човека се очекује да победи своје старо ја и жртвује се у име љубави за ближњег.

Узвишеност хришћанског учења привлачна је и многим атеистима, али га они ипак сматрају утопијским. Чини им се да је готово немогуће живети у свету као истински хришћанин. Штавише, на основу примера из искуства, сматрају да су хришћани углавном лицемери, јер њихов реални живот углавном не одговара ономе што проповедају. Међутим, има и оних који, као Ниче, сматрају да је хришћанска етика у основи погрешна, будући да је наводно противживотна.

Да би засновао своју иморалистичку позицију, становиште које је с ону страну добра и зла, Ниче је посегао за генеалогичком морала, ослањајући се у извесној мери на Дарвинов еволуционизам, али га и делимично коригујући. Главни импулс свеколиког бивствујућег, укључујући и човека, по Ничеу није самоодржање, већ воља за моћ. Моралистима који славе добро и племенито, који би хтели да искорене оно лоше, страствено, нагонско, Ниче поручује да је порекло племенитог ниско, а не небеско, као што се иначе не само у религијама него и у многим етикама тврди. По Ничеу, добре особине су заправо сублимисане лоше особине. Уколико бисмо се лишили нагонске енергије, која се обично дисквалификује као неморална, не би била могућа сублимација, а самим тим ни моралност. Добре особине су сублимисана страст, а страст је средство воље за моћ.

У настојању да оповргане моралистичко фаворизовање оног доброг и племенитог, Ниче инсистира на човековој изворној животињској природи. У борби за опстанак, животиње уче да се обуздавају, мењају, прилагођавају околина. На тој линији се по Ничеу развио морал. Морал се успоставља тиме што постаје обичај, те ту треба тражити и извор цивилизације. Људи поступају у складу с обичајима како из страха тако и из жеље за моћи. Човечанство је способност симпатије (саосећања) развило из некадашње потребе да разуме смисао понашања других људи и животиња. Плашљивост је по Ничеу учитељица саосећања. Бити моралан значи покоравати се

одавно успостављеном закону или традицији. Порекло обичаја почива на уверењу да је заједница вреднија од појединца, као и да је трајно боље од пролазног. Закључак гласи: трајно добро заједнице треба да има безусловно првенство над добром појединца. Сходно томе, првобитно (пред)морално становиште гласи: „Само оне радње које за циљ имају заједничку сигурност су добре.“¹² Будући да Ниче првобитни морал своди на покорност обичајима, сасвим је очекивано што закључује да су наше дужности заправо права других на нас. Моралом се човек упућује да буде функција стада. Наравно, став покорности, од кога друштво има користи, идеолошки се велича. Међутим, по Ничеу, „ближњи“ хвали (твоју) несебичност јер захваљујући њој има користи.

Опирући се примату ума над телом, Ниче инсистира на човековој нагонској природи. Као и све што постоји, човек жели да влада, да има моћ. Сви инстинкти који се не празне споља, окрећу се унутра. Савест је инстинкт суровости окренут унутра. Човек је увек звер, или према споља – или према унутра, у самомучењу савести.

Воља за моћ присутна је и код слабића, само у изветопереној форми. Слаби и паћеници желе да изазову саосећање зато што им то даје осећај да поседују „бар један облик моћи упркос њихове слабости. Моћ да повреди“. Такође, дајући савет некоме имамо осећај надмоћи над њим. И добротинством и наношењем боли заправо владамо другима. Указавши да сва створења желе моћ, Ниче примећује да је само човек у стању да жели моћ над самим собом. Аскетизам, који неки тумаче као одустајање од своје воље, по Ничеу је само специјалан случај испољавање моћи над собом. Морал је дакле воља за моћ над другима и над самим собом. Дистанцирајући се од примата општег, умног и натчулног, Ниче се залаже за снажну личност, штавише за натчовека којим не владају друштвене норме, кога не спутава морал. Слободан човек је неморалан пошто жели да у свему зависи од себе, а не од некакве традиције.

Основна Ничеова теза је да морал мора да буде усклађен са природом човека, а не да јој се супротставља, као што је случај у јудеохришћанству и будизму.¹³ Он истиче да се људи међусобно разликују пре свега у погледу интензитета воље за моћ. Иако је

¹² Ниче иначе разликује предморално, морално и предстојеће ванморално (иморално) раздобље човечанства. Док је у предморалном периоду нагласак био на последицама неког поступка, у моралном периоду порекло поступка изводи се из намере моралног субјекта. Ниче очекује да ће се самопревазилажењем морал трансформисати у иморализам, позицију с ону страну добра и зла.

¹³ Ниче доводи у питање морал, како он сам каже, "због моралности", тј. из моралних побуда. У њему се врши "самоукидање морала". Пропаст хришћанског морала, коју Ниче не само најављује него и за шта се залаже, је „она велика драма у сто чинова намењена Европи за следећих двеста година, најстрашнија, најнеизвеснија, а можда и надом најбогатија од свих драма...“

воља за моћ својствена свима, она ипак није у једнакој мери распоређена. Идеално типски може се говорити о људима јаке и слабе воље, иако између њих постоје бројни прелазни ступњевци. У складу са том кључном разликом, немачки филозоф разликује два типа морала: морал господара и морал робова, односно отмени, аристократски морал и морал стада. Другачије речено, у питању је разлика између морала „који снаже живот“ или га „уздижу“ и морала који „поричу живот“, будући да су израз људи чија виталност опада и слаби. Пошто је за Ничеа сам живот као такав присвајање, повређивање, превладавање оног што је слабо и слабо, он доследно тврди да је добро оно што подстиче осећање моћи, вољу за моћ, а рђаво је оно што потиче из слабости, као и оно што је слаби. Аристократски морал извире из победничког потврђивања самог себе, а ропски морал говори „не“ оном што је споља, друкчије, што угрожава слабог. Док је у аристократском моралу основана супротност она између доброг и рђавог, тј. између отменог и оног што се презире као слабо и лишено достојанства, у ропском моралу зло, а не рђаво, јесте супротност добру. За слабе и потлачене људе зло је наиме све оно што „улива страх“, што угрожава њихово постојање. Насупрот моралу господара, где је „добро оно што изазива страх, и шта хоће да га изазове“, а рђаво оно што је вредно презира, у моралу робова „добро“ је оно што је „безопасно“, што не угрожава слабог. Будући да је господар онај који изазива страх, он у очима робова мора важити као зао. У ропском моралу прво се дакле обликује појам зло, а тек накнадно добро. Најпре је слабић као "злог" одредио свог непријатеља, а тек накнадно он развија појам „доброг човека“ – самог себе. Будући да је „морал робова“ пука реакција против живота патње, он је морал који „пориче живот“, који смањује виталност.

Проблем са моралом стада је у томе што је он у функцији обуздавања моћи људи јаке воље. Лукавство слабића састоји се у томе што, удруживши се, властити морал намећу као друштвено обавезујући, чак и јаким појединцима.¹⁴ Будући да се људи јаке воље за моћ осећају кривим због своје изворне снаге, труде се да обуздају свој владалачки инстинкт, чиме иду на руку слабићима, а не само себе него и живот као такав, који природно стреми увећању воље за моћ, сузбијају. Опирући се том

¹⁴ Слаби и потлачени, и сами жељни моћи, а без снаге да је отворено испоље, прибегавају стратегији да удружени, захваљујући својој бројности и организованости, наметну своје вредности људима јаке воље. Уколико јаке личности усвоје моралне норме људи ропске природе, савест ће их присиљавати да спутавају своје ратничке инстинкте, те ће самим тим људи слабе воље бити безбедни. Ниче тврди да се управо то одиграло током историје, да је морал стада однео превагу над отменим моралом захваљујући тријумфу јудеохришћанског погледа на свет.

лукавству људи слабе воље, Ниче каже да је боље бити зао човек него слабић, јер тобожња доброта слабића почива на томе што није способан да испољи зло. Ниче осуђује слабост прерушену у умереност, те оставља простор само за такав морал који би био у функцији јачања воље за моћ.¹⁵

Уверен да живимо у моралном вакууму након "смрти Бога", Ниче се залаже за превреднавање свих вредности. Док су некада моралне вредности биле на врху вредносне хијерархије, убудуће то треба да буду виталне вредности.¹⁶ Ослобођен чак и сенке Бога након "смрти Бога", гаранта примата натчулне, моралне сфере, Ниче се залаже за кулминацију живота у лику натчовека, личности која стваралачки делује не обазирјући се моралистичку супротност добра и зла.

¹⁵ Иако би се на основу његових бројних изјава против постојећег морала некемо могло учинити да Ниче одбацује морал као такав, да смера његовом уништењу, он заправо то не чини, већ само протестује против изједначавања морала са моралом робова. За људе слабе воље традиционални морал је примерен, будући да одговара њиховој ропској природи, њиховој природној тежњи ка потчињавању. Насупрот томе, за човека јаке воље такав морал је крајње непримерен, јер се против његовој страсној, ратничкој, господарећој природи.

¹⁶ Метафизички дуалистички расцеп на две одвојене сфере допринео је томе да се човеков земаљски живот сматра инфериорним у односу на онострану сферу. Осим што је Бога поистоветила са апсолутно добрим, а ђаволу приписала атрибут апсолутног зла, јудеохришћанска традиција је човеку утвила у главу да је једини начин доспевања у блажену онострану сферу поштовање религијских заповести и вођење моралног живота. Основна Ничеова замерка како јудеохришћанском тако и будистичком моралу је да је он не само неприродан него и противприродан. Насупрот онима који величају хришћанске врлине, Ниче се залаже за јаку личност. Управо је морал, по њему, „најбоље средство да се човечанство обезличи!“ Уверен да подвргавање општости моралног закона неизбежно води одустајању од своје изузетности и уникатности, немачки филозоф каже: „*Врлински човек је најнижа* врста већ стога што није личност.“